

Г. М. Писаренкоздобувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Стаття присвячена дослідженню понять і концепцій юридичної відповідальності, визначенню місця юридичної відповідальності в інформаційній сфері в сучасних правових реаліях, визначенню підстав притягнення до відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері та визначенню складу правопорушення в цій сфері.

Ключові слова: юридична відповідальність, юридична відповідальність в інформаційній сфері, інформаційна відповідальність, інформаційні правопорушення, інформаційні злочини, підстави юридичної відповідальності в інформаційній сфері.

Постановка проблеми. Юридична відповідальність – одна з найскладніших тем сучасної юридичної науки. У статтях і монографіях цю проблематику висвітлювали багато українських і зарубіжних учених, зокрема К.В. Басін, С.В. Бобровник, С.Н. Братусь, А.Б. Венгеров, В.В. Лазарєв, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, П.М. Рабінович, Н.А. Слободчиков, Т.І. Тарахович та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри наявність численних наукових розвідок у цій сфері, теоретико-правові засади юридичної відповідальності в інформаційній сфері, підстави такої відповідальності, відмінність від інших видів юридичної відповідальності є доволі дискусійними в сучасній юридичній науці. Зокрема, донині відсутнє уніфіковане бачення визначення цього поняття.

Отже, **метою статті** є визначення підстав юридичної відповідальності в інформаційній сфері.

Виклад основного матеріалу. Так, М.І. Матузов визначає юридичну відповідальність як один із видів соціальної відповідальності індивіда, головною особливістю якої є те, що вона пов'язана з порушенням юридичних норм, за яким стоїть апарат примусу держави [1, с. 443].

На думку П.М. Рабіновича, юридична відповідальність – різновид соціальної відповідальності, закріплений у законодавстві й забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника бути примусово позбавленим певних цінностей, що йому належать. Іншими словами, це застосування до винної особи примусових заходів за вчинене правопорушення [2, с. 16].

О.В. Мелехін розуміє юридичну відповідальність як обов'язок правопорушника нести покарання, зазнавати санкцій, що передбачені правовими нормами й застосовуються компетентними органами за вчинення ним протиправного діяння [3, с. 407].

На думку А.С. Піголкіна, юридична відповідальність – це вид державного примусу, що пов'язаний із державним осудженням винних у протиправних діяннях, які є небезпечними й шкідливими для держави та з якими ведеться боротьба шляхом застосування примусових заходів [4, с. 535].

О.Ф. Скакун вважає, що юридична відповідальність – це передбачені законом вид і міра державно-владного зазнання особою втрат благ особистого, організаційного й майнового характеру за вчинене правопорушення [5, с. 464].

У результаті активних наукових досліджень у юридичній науці склалося декілька концепцій юридичної відповідальності за правопорушення, багато з яких доповнюють і розвивають одна одну, збагачуючи теорію юридичної відповідальності новими знаннями.

Перша концепція розглядає юридичну відповідальність як покарання. На думку Н.С. Малєїна, покарання – це і є юридична відповідальність. Сутність відповідальності, її невід'ємна ознака полягає в покаранні правопорушника [6, с. 15].

Виходячи з такого трактування, Н.С. Малєїн робить висновок, що юридична відповідальність має на меті захист справедливості. Полемізуючи з Н.С. Малєїним, В.А. Хохлов зауважував: «Це зовсім не принцип справедливості, а майже неприкритий принцип таліона, скоригований

Н.С. Малейним лише необхідністю враховувати провину» [7, с. 23].

Друга концепція розглядає юридичну відповідальність як реалізацію санкцій. Позиція прихильників цієї концепції полягає в тому, що вони розглядають юридичну відповідальність у нерозривному зв'язку із санкцією правової норми й визначають її як реалізацію санкції. Л.С. Явич зауважував: «За найпростішим підходом юридична відповідальність – це застосування відповідної санкції порушеної правової норми» [8, с. 43].

Згідно з третьою концепцією юридична відповідальність є мірою державного примусу. І.С. Самощенко й М.Х. Фарукшин під юридичною відповідальністю розуміють державний примус до виконання вимог права, що містить осуд діяння правопорушника державою й суспільством. Ознаками юридичної відповідальності, на думку авторів, є осуд правопорушника й державний примус. Дослідники стверджують: «Юридичною відповідальністю називається застосування до осіб, які вчинили правопорушення, передбачених законом заходів примусу у встановленому для цього процесуальному порядку» [9, с. 17].

У теорії держави й права закріпленій і обґрунтованій поділ юридичної відповідальності на чотири види (кримінальна, цивільна, дисциплінарна й адміністративна). Але нині все більше вчених схиляються до думки, що такий поділ не відповідає сучасним правовим реаліям, і за порушення інформаційного законодавства поряд з іншими видами юридичної відповідальності застосовується також інформаційна відповідальність.

Сутність інформаційної відповідальності проявляється в застосуванні інформаційних санкцій, якими на суб'єкта інформаційного правопорушення покладається обов'язок відшкодувати заподіяну державі матеріальну шкоду (для цього немає потреби використовувати цивільно-правові засоби) і зазнати кару за вчинене правопорушення. Відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері є самостійним видом юридичної відповідальності, що має законодавче підґрунтя.

Право на доступ до інформації є конституційним правом людини, яке передбачене й гарантоване ст. 34 Конституції України, а саме: право кожного на свободу думки й слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати й

поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір [10, с. 34].

Закріплене Конституцією України право на інформацію передбачене Законами України «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації» та іншими нормативно-правовими актами.

Закон України «Про інформацію» встановлює, що кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [11, с. 1].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про доступ до публічної інформації» право на доступ до публічної інформації, серед іншого, гарантується встановленням юридичної відповідальності за порушення законодавства про доступ до публічної інформації [12, с. 2].

Згідно з ч. 1 ст. 27 Закону України «Про інформацію» порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільну, адміністративну чи кримінальну відповідальність [11, с. 3].

Таким чином, чинне інформаційне законодавство визначає поведінку особи, яка порушує норми в галузі інформаційного права, як протиправну, винну й таку, що утворює склад правопорушень. Лише така протиправна поведінка є підставою відповідальності в інформаційній сфері.

На думку Л.П. Коваленко, інформаційне правопорушення – це протиправна, винна (умисна чи необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на врегульовані законом суспільні відносини, що виникають та існують під час здійснення інформаційної діяльності (під час одержання, використання, поширення та зберігання учасниками інформаційних правовідносин інформації), за яку за законом передбачено інформаційну відповідальність [13, с. 159].

Чинне інформаційне законодавство не містить положення, яке б дозволяло оперувати визначенням інформаційної відповідальності. На нашу думку, ця відповідальність є різновидом державного примусу, одним із самостійних засобів підтримання правопорядку й законності в державі, а також регулювання інформаційних правовідносин, які виникають під час учинення правопорушень в інформаційній сфері.

Склад інформаційного правопорушення – це сукупність установлених законом об'єктивних і

суб'єктивних ознак, наявність яких характеризує діяння як інформаційне правопорушення. За допомогою такої характеристики, як склад інформаційного правопорушення, є можливість отримати його загальну характеристику [13, с. 161]. Склад правопорушення, зокрема й інформаційного, охоплює чотири обов'язкові елементи (ознаки): об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону.

Об'єкт інформаційного правопорушення – це суспільні відносини, урегульовані нормами інформаційного права, яким завдано шкоди інформаційним правопорушенням. Іншими словами, це те, на що спрямоване правопорушення.

Об'єктом правопорушення є сукупність суспільних відносин в інформаційній сфері. В якості об'єктів можуть виступати відносини в галузі забезпечення інформаційної безпеки, у галузі масової інформації, авторського права і т. д.

Об'єкт інформаційного правопорушення слід відрізнити від предмета правопорушення, під яким розуміють конкретні об'єкти матеріального світу (речі), щодо яких учинено правопорушення [13, с. 162].

Складність регулювання інформаційних правовідносин полягає також у тому, що тут застосовуються всі види відповідальності: адміністративна, цивільно-правова, кримінальна, дисциплінарна.

Об'єктивна сторона інформаційного правопорушення – це зовнішні ознаки й обставини, які характеризують інформаційне правопорушення. Об'єктивна сторона правопорушення в інформаційній сфері характеризує зовнішнє вираження процесу незаконного посягання на інформацію. Загалом її утворюють такі ознаки:

1) порушення норм права в інформаційній сфері шляхом діяння (дії, бездіяльності);

2) заподіяння шкоди інформаційним інтересам особистості, суспільства чи держави або створення реальної небезпеки такої шкоди;

3) наявність причинного зв'язку між небезпечним діянням в інформаційній сфері й наслідками у вигляді заподіяння шкоди інформаційним інтересам особистості, суспільства чи держави [13, с. 163].

За конструкцією об'єктивної сторони складу правопорушень в інформаційній сфері поділяються на формальні та матеріальні.

Формальними називаються такі складу правопорушень, об'єктивна сторона яких у законі

характеризується за допомогою тільки однієї ознаки – порушення норм права в інформаційній сфері шляхом діяння (дії, бездіяльності).

Матеріальні складу – це складу, в об'єктивну сторону яких законодавець включив у якості обов'язкових усі три перераховані вище ознаки об'єктивної сторони.

Суб'єктивна сторона інформаційного правопорушення – це внутрішнє (психічне) ставлення суб'єкта правопорушення до скоєного діяння та його шкідливих наслідків. У суб'єктивній стороні можуть мати місце дві форми вини – умисна й необережна.

Умисел має місце в правопорушенні тоді, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки й бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків. Необережність має місце в правопорушенні тоді, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити.

Суб'єкт інформаційного правопорушення – це особа, яка вчинила правопорушення в інформаційній сфері. Суб'єктами правопорушення в інформаційній сфері можуть бути фізичні та юридичні особи (залежно від виду юридичної відповідальності) [13, с. 164].

Відповідальність настає відповідно до Закону «Про інформацію». Підставами для неї є такі:

1) фактична підстава – факт учинення правопорушення;

2) нормативна підстава – наявність норми права, яка забороняє таку поведінку та встановлює відповідні санкції;

3) відсутність підстав для звільнення від юридичної відповідальності.

Інформаційна відповідальність може реалізовуватися паралельно з адміністративною, кримінальною та дисциплінарною. Наразі цивільно-правове, кримінальне, трудове, адміністративне законодавство встановлює відповідальність за порушення інформаційно-правової норми [13, с. 165].

Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність за порушення права на окремі види інформації, за відмову в наданні інформації, надання неповної або недостовірної інформації

ції. До таких правопорушень, зокрема, належать зазначені у ст. 41-3 «Ненадання інформації для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних переговорів, угод»; ст. 46 «Умисне приховування джерела зараження венеричною хворобою»; ст. 164-1 «Порушення порядку подання декларації про доходи та ведення обліку доходів і витрат» та інші.

У Кримінальному кодексі України до злочинів в інформаційній сфері можна віднести більше 50 статей; на жаль, усі вони містяться в різних розділах КК України. Так, у розділі «Злочини у сфері господарської діяльності» є 4 статті щодо злочинів в інформаційній сфері. Наприклад, ст. 231 «Незаконне збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю», ст. 232 «Розголошення комерційної або банківської таємниці», ст. 232-1 «Незаконне використання інсайдерської інформації» та ст. 232-2 «Приховування інформації про діяльність емітента».

Дисциплінарну відповідальність за проступок в інформаційній сфері несуть працівники підприємств, установ, організацій відповідно до положень, статутів, правил внутрішнього трудового розпорядку й інших нормативних актів [14, с. 166].

Висновки і пропозиції. Інформаційне право потребує адекватної системи захисту його приписів, причому не лише в санкціях норм інших галузей права, а й у власних санкціях. На жаль, санкція інформаційної норми дуже часто не розташовується поряд із диспозицією, тому, як правило, міри відповідальності замінюються відсиланнями до чинного законодавства, в якому не завжди можна знайти відповідний нормативно-правовий акт, що встановлював би таку відповідальність. Це є результатом відсутності власного механізму захисту й системи санкцій. Тому доцільним є питання про створення єдиного законодавчого акта, що визначав би

специфічність санкцій інформаційного права [13, с. 167]. Виправданим видається створення єдиного закону, наприклад, Інформаційного кодексу України, з повним переліком складів інформаційних правопорушень.

Список використаної літератури:

1. Матузов Н.И. Теория государства и права : [учебник] / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 2004. – 512 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави / П.М. Рабінович. – Х. : Консум, 2002. – 160 с.
3. Малехин А.В. Теория государства и права : [учебник] / А.В. Малехин. – М. : Маркет ДС, 2007. – 640 с.
4. Пиголкин А.С. Теория государства и права : [учебник] / А.С. Пиголкин. – М. : Юрайт-Издат, 2005. – 613 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
6. Малейн Н.С. Юридическая ответственность и справедливость / Н.С. Малейн. – 1992. – 205 с.
7. Хохлов В.А. Відповідальність і позитивне регулювання / В.А. Хохлов // Цивільне право: Федеральний науково-практичний журнал. – М., 2008. – № 3. – С. 9–11.
8. Явич Л.С. Право и социализм / Л. С. Явич. – М., 1982. – 176 с.
9. Самощенко И.С. Ответственность по советскому законодательству : [учебник] / И.С. Самощенко, М.Х. Фарукшин. – М. : Юрид. лит. – 1971. – 73 с.
10. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
11. Про інформацію : Закон України // ВВР України. – 1992. – № 48. – ст. 650.
12. Про доступ до публічної інформації : Закон України // ВВР України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
13. Коваленко Л.П. Деякі питання щодо правопорушень в інформаційній сфері / Л.П. Коваленко // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 158–167.

Писаренко А. Н. Основания юридической ответственности в информационной сфере

Статья посвящена исследованию понятий и концепций юридической ответственности, определению места юридической ответственности в информационной сфере в современных правовых реалиях, определению оснований для привлечения к ответственности за правонарушение в информационной сфере и определению состава правонарушений в этой сфере.

Ключевые слова: юридическая ответственность, юридическая ответственность в информационной сфере, информационная ответственность, информационные правонарушения, информационные преступления, основания юридической ответственности в информационной сфере.

Pysarenko H. M. Grounds of legal responsibility in sphere of information

The article investigates the notion and concept of legal responsibility, defines the place of legal responsibility in nowadays legal reality, defines bases for accountability for the offenses in sphere of information and defines corpus delicti in sphere of information. The essence of information accountability appears in the application of information sanctions that information on the subject of the offense responsibility to compensate the damage caused to state a material (in this case, it is no need to use civil means) and suffer punishment for the offense. The responsibility for the offense in the information sector is a separate type of legal liability, which is the legal basis. Current information legislation determines the behavior of a person who violates the law in the field of information as unlawful, wine and which constitute offenses. Only such unlawful behavior is the basis of responsibility in the information sphere.

Key words: *legal responsibility, information offenses, information misdemeanors, information crimes, grounds of legal responsibility in sphere of information.*